

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNDE GİRİŞKENLİK EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç.Dr. Sevim BUZLU

I.Ü. Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu

ÖZET

Amaç: Araştırma, girişkenlik eğitimi seçimli dersine kayıt olan üç grup hemşire öğrencinin ders öncesi ve sonrası girişkenlik düzeylerini belirlemek amacıyla planlandı.

Yöntem: Ön test – son test düzeni ile yarı deneysel araştırma yöntemine göre planlanan araştırmanın örneklemini derse kayıt olan üç grup öğrenci (Toplam 51 öğrenci) oluşturdu.

Öğrencilere çalışma öncesi araştırmacı tarafından hazırlanan bilgi formu ve Rathus Atılganlık Envanteri (RAE), çalışma sonrası sadece RAE uygulandı. Veriler: yüzdeleme, t-testi ve wilcoxon testleri kullanılarak değerlendirildi.

Bulgular ve Sonuç: RAE puan ortalamaları eğitim öncesi I.grupta 23.31 ± 19.92 , II.grupta 20.55 ± 20.80 , III.grupta 4.62 ± 23.18 iken, eğitim sonrası I.grupta 35.25 ± 17.45 , II.grupta 31.0 ± 21.93 , III.grupta 26.87 ± 23.94 olarak saptandı ve ortalamalar arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulundu.

Girişkenlik eğitimi dersinin öğrencilerin çekingen, girişken, saldırgan davranışları ayırtmeleri ve girişken davranış kazanmalarında olumlu yönde etkili olduğu görüldü.

Anahtar Kelimeler: Girişkenlik, Girişkenlik eğitimi, Hemşirelik, Hemşirelik öğrencisi

SUMMARY

Evaluation of Assertiveness Training on Nursing Students

Aim: This study was conducted to determine level of assertiveness among three groups of nursing students who have attended to optional assertiveness training course, before and after the course.

Method: The sample of the study which was designed as semi-experimental method by use of pre and post test consisted of three groups of students (total 51 students) who have attended to assertiveness course.

Students were applied interview form and Rathus Assertiveness Schedule (RAS) before study and only RAS after study. Data were analyzed by use of percentage, student-t test and wilcoxon tests.

Results and Conclusion: Average scores of RAS were 23.31 ± 19.92 for group I, 20.55 ± 20.80 for group II, 4.62 ± 23.18 for group III before the course while scores were 35.25 ± 17.45 for group I, 31.0 ± 21.93 for group II, 26.87 ± 23.94 for group III after the course and the difference between before and after scores were found to be statistically significant.

It was seen that course of assertiveness affected students positively in differentiating passive, assertive and aggressive behaviours and having assertive behaviours.

Key Words: Assertiveness, Assertiveness training, Nursing, Nursing students

GİRİŞ

Yirmibirinci yüzyılda sağlık alanındaki gelişmeler sağlık bakımı hizmetlerine yansımakta ve hemşirelerin de bu gelişmelerden etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu gelişim ve değişim, hemşirelerin yüksek özgüven, yaratıcı ve eleştirel düşünme, sorun çözme, hızlı ve doğru karar verme, sorumluluk üstlenme, katılımcı ve duyarlı olma, etkin iletişim kurma ve ekip çalışmasını gerçekleştirme gibi temel yeterliliklere sahip olmasını zorunlu hale getirmekte ve bu durum hemşirelik eğitiminde de bazı değişimleri zorunlu kılmaktadır (Taşocak 2003, Kaya ve Akçin 2005). Bu gelişim ve değişimler yarının hemşireleri olacak öğrencilerin hemşirelik eğitimleri sırasında, girişken, özgüven ve özsaygısı yüksek, sağlıklı ilişkiler kurabilen, kendisini uygun şekilde ifade edebilen, çok yönlü, yaratıcı, duyarlı, katılımcı ve liderlik yapabilen bireyler olarak yetişmelerini gerektirmektedir.

Assertivite (girişkenlik / atılganlık) son yıllarda güncel bir konu haline gelmiş, psikoloji ve hemşirelik alanında bu konuya ilgi artmıştır (Kilkus 1990, McCartan ve Hargie 1990). Girişkenlik, bireyin bir başka kişinin haklarını çiğnemeksizin gereksinimlerini karşılamaya hakkının olmasıdır. Alberti ve Emmons'a göre; kişinin ilgi ve merakını araştırmada, kaygı yaşamaksızın kendini ifade etmede, duygularını açıklamada ve başkalarının haklarını yadsımaksızın kişisel haklarını korumada bireylerin eşitliğini ve yeterliliğini geliştiren kişilerarası davranış biçimidir (Buzlu 1999). Literatürde hemşirelerin davranışlarının çoğunlukla çekingen ya da saldırgan olduğu belirtilmekte ve bunun nedenleri olarak; hemşireliğin tarihsel gelişimi, geleneksel hemşirelik eğitimi, kadın mesleği olması, kadının toplumdaki yeri, uygun rol modelinin olmaması, sağlık kuruluşlarının karmaşık örgütsel yapısı, çalışma koşulları, hemşirelikle ilgili toplumun değer ve inançları ve hemşirelik yasaları ön görülmektedir (Ayaz 2002, Bond 1988b, Gerry 1989, Kilkus 1993, McCartan ve

Hargie 1990, Slater 1990, Timmins ve McCabe 2005). Mesleğin getirdiği özelliklerin yanısıra, bireyin yaşadığı sosyal ortamdan getirdiği değer ve inançları, kişilik özellikleri, cinsiyeti de girişken davranışı etkilemekte, özellikle erkek egemen toplumlarda kadınların girişken davranışları kabul görmemekte, kadının pasif olması, kendini önemsemeksizin tümüyle çevresindekilere kendini adanması beklenmektedir (Özdağ 1999).

Girişken davranmayı etkileyen mesleksel, kişisel etkenler ve sağlık alanındaki gelişmeler dikkate alındığında, günümüzde hemşirelik eğitimi sırasında girişken davranışların geliştirilmesi ve pekiştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması önem kazanmıştır (Bond 1988a, Gerry 1989, Kilkus 1993, McCabe ve Timmins 2003, Numerof 1980). Girişkenlik ile ilgili genel inanış, girişken iletişim biçiminin geliştirilebildiğidir (Gerry 1989, McCartan ve Hargie 1990). Bu konuda farklı gruplarda yapılan çalışmalar, girişkenlik eğitiminin girişkenlik düzeyini olumlu yönde etkilediğini bildirmektedir (Çulha ve Dereli 1987, Lin ve ark. 2004, Voltan 1981, Yeşilyaprak ve Kısaç 1996).

Girişken olmayan davranışlar hemşireler üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilir ve bu hemşirelik bakımına yansiyabilir. Bond (1988b), girişken olmamanın strese yol açtığını, bunun da kendine güvende azalmaya neden olarak girişken davranmayı güçleştirdiğini; McCartan ve Hargie (1990) göre, Finlayson hemşirelerin genellikle boyun eğici davranışlarından dolayı, kendilerine karşı öfkeli olduklarını; Gerry (1989), hemşirelerin iş yaşamlarında günlük yaşamlarından daha az girişken davrandıklarını belirtmektedir. Kendine güvenli ve becerikli hemşireler bile, sağlık ekibi içinde huzursuz olabilmekte, sessiz kalabilmekte, kendilerine sorulmadıkça konuşmamakta ve nadiren bilgi ve öneride bulunmaktadır. Oysa ki, devamlı gelişen ve değişen sağlık sistemi içinde kendini etkin biçimde ortaya koyabilen ve kararlara katılan hemşirelerin varlığı giderek önem kazanmaktadır. Kendini uygun şekilde ifade edebilmek ve kişilerarası ilişkilerde yaşanan stresi azaltmak için, girişken iletişim biçimi davranışların bir parçası haline gelmeli, kişisel ve mesleki haklara sahip çıkılmalıdır.

Girişkenlik eğitimi ilk olarak 1960'lı yılların sonlarına doğru çekingen davranışlar gösteren ruh sağlığı sorunu olan bireylerde terapötik bir araç olarak kullanılmış ve kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşayan bireylerde sosyal becerileri geliştirmede etkili olduğu görülmüştür (Slater 1990). Sağlık çalışanlarının ve hemşirelerin 1970'li yıllarda girişkenliğe, 1980'li yıllarda girişkenlik eğitimine ilgisi giderek artmış ve hemşirelerin girişkenlik düzeylerini ve girişken

davranışı arttırmak için geliştirilen eğitimleri rapor eden makaleler yayınlanmıştır. Bu yayınlar hemşirelere yönelik girişkenlik eğitimi etkinliklerinin etkili olduğunu göstermiştir (McCartan ve Hargie 1990, Slater 1990, Kilkus 1993).

Girişkenlik eğitimi; bireyin kişilerarası ilişkilerinde, kendi düşünce ve duygularını kendine güvenli, fakat sosyal ortama uygun bir biçimde ifade etmesini amaçlar. Bu eğitim bireye eleştiriyi kabul etme yöntemlerini, stresle etkili başetme yollarını, kendisiyle olumlu iletişimde bulunmasını, girişken davranmasını engelleyen düşünce ve inançlarını farketmesini, çekingen, girişken ve saldırgan davranış arasındaki farkı anlayabilmeyi ve başkalarını zorlamadan, çatışmadan ve başkaları tarafından zorlanmaya izin vermeden kişisel haklarını nasıl koruyacağını öğretir (Cüceloğlu 1992, Çulha ve Dereli 1987, Voltan 1981).

Bu çalışmanın amacı, girişkenlik eğitimi seçimli dersine kayıt olan üç grup hemşirelik öğrencisinin ders öncesi ve sonrası girişken davranış düzeylerini değerlendirmektir. Girişkenlik eğitimi dersine katılan öğrencilerin girişkenlik puanlarının eğitim sonrasında yükselmesi beklenmektedir.

YÖNTEM

Ön test – son test düzeni ile yarı deneysel araştırma yöntemine göre planlanan araştırmanın evrenini İstanbul Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu ve Sağlık Yüksekokulu 2. sınıf öğrencileri, örneklemi ise, "Girişkenlik Eğitimi" seçimli dersine farklı eğitim yıllarında kayıt olan üç grup öğrenci oluşturmuştur. I.grupta 16, II.grupta 27, III.grupta 8 öğrenci bulunmaktadır. Girişkenlik eğitimi dersi ikinci sınıfta yer alan seçimli bir derstir.

Öğrencilere çalışma öncesi bilgi formu ve Rathus Atılganlık Envanteri (Voltan 1980), çalışma sonrası sadece RAE uygulanmıştır. Bilgi formu, öğrencilerin bireysel ve ailesel özelliklerini belirleyen sorulardan oluşmuştur. RAE'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Voltan tarafından 1980 yılında yapılmış olup, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .92, testi yarıya bölme katsayısı .63 ve .77 bulunmuştur.

Bu çalışmada, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .84 olarak saptanmıştır.

RAE, “bana çok iyi uyuyor- beni çok iyi anlatıyor (+3)”, “bana oldukça uyuyor- beni oldukça anlatıyor (+2)”, “bana biraz uyuyor- beni biraz anlatıyor (+1)”, “bana pek uymuyor- beni pek anlatmıyor(-1)”, “bana oldukça uymuyor- beni oldukça anlatmıyor (-2)”, “bana hiç uymuyor- beni hiç anlatmıyor (-3)” biçiminde işaretlenebilen, 17’si ters ifade olan, 30 maddeden oluşmuştur, RAE’den alınan toplam puan -90 ile +90 arasında değişmekte, +10’dan aşağısı çekingen davranışı, +10 ve yukarısı girişken davranışı göstermektedir.

Veriler; yüzdeleme, t-testi ve wilcoxon testleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Girişkenlik eğitimi, 12 haftalık grup çalışmasından (her bir oturum 100 dk.) oluşmuş ve her oturum için belli hedefler belirlenerek ve benzer etkinliklerden yararlanarak bir program geliştirilmiştir (Bond 1988a, Çulha ve Dereli 1987, Slater 1990, Voltan 1981). Oturumlarda; rol oynama, modelden öğrenme, davranışın prova edilmesi, yaşantı yolu ile öğrenme, yeniden bilişsel yapılandırma ve ev ödevleri gibi yöntemler kullanılmıştır. Araştırmacı, bir psikologdan “girişkenlik eğitimi eğitimcisi kursu” ve yürüttüğü gruplar için süpervizyon almıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu çalışmada araştırma kapsamına alınan öğrenciler toplam 51’dir. Tablo 1 ve 2’de araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel ve ailesel özelliklerine göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 1: Öğrencilerin Bireysel Özelliklerinin Dağılımı

Bireysel Özellikler	I. Grup		II. Grup		III. Grup		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Yaş								
18	1	6.3	-	-	2	25.0	3	5.9
19	1	6.3	1	3.7	1	12.5	3	5.9
20	7	43.8	9	33.3	4	50.0	20	39.2
21	3	18.8	12	44.4	1	12.5	16	31.4
22	2	12.5	5	18.5	-	-	7	13.7
23	2	12.5	-	-	-	-	2	3.9
Medeni Durum								
Bekar	15	93.8	27	100	8	100	50	98.0
Evli	1	6.3	-	-	-	-	1	2
Mezun Olduğu Okul								
Lise	14	87.5	26	96.3	6	75.0	46	90.2
Sağlık Meslek Lisesi (SML)	2	12.5	1	3.7	2	25.0	5	9.8
Önceki Eğitim Yaşantısı								
Karma ortaokul ve lise	13	81.3	22	81.5	6	75.0	41	80.4
Karma ortaokul, yatılı lise	2	12.5	1	3.7	1	12.5	4	7.8
Karma ortaokul, kız lisesi	-	-	3	11.1	1	12.5	4	7.8
Kız ortaokulu, lisesi	1	6.3	1	3.7	-	-	2	3.9
Büyüdüğü Yer								
Köy	-	-	3	11.1	1	12.5	4	7.8
Kasaba	1	6.3	2	7.4	2	25.0	5	9.8
Şehir	6	37.5	7	25.9	1	12.5	14	27.5
Büyükşehir	8	50.0	14	51.9	4	50.0	26	51.0
Yurtdışı	1	6.3	1	3.7	-	-	2	3.9
Aileyle Birlikte Yaşama								
Evet	11	68.8	22	81.5	4	50.0	37	72.5
Hayır	5	31.2	5	18.5	4	50.0	14	27.5
Maddi Gelir Temin Biçimi								
Ailem karşılıyor	10	62.5	14	58.3	4	50.0	28	56.0
Burs alıyorum	-	-	-	-	1	12.5	1	2.0
Ailemden yardım ve burs alıyorum	5	31.2	10	41.7	3	37.5	18	36.0
Çalışıyorum	1	6.3	-	-	-	-	1	2.0
Maddi Geliriniz Size Göre Nasıl								
İyi	2	12.5	-	-	1	12.5	3	5.9
Orta	14	87.5	23	85.2	5	62.5	42	82.4
Kötü	-	-	4	14.8	2	25.0	6	11.8

Örnekleme oluşturan öğrencilerin yaş ortalaması \bar{X} : 20.52 ± 1.11 'dir. I.grupta bir öğrenci evlidir. Öğrencilerin %90.2'si (46) lise mezunu, %80.4'ü

(41) karma ortaokul ve lise mezunudur. %51'i (26) büyükşehir, %27.5'i (14) şehirde büyümüştür. %72.5'i (37) ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu (%82.4) maddi gelir durumunu orta olarak değerlendirmekte. %54.9'u (28) aileden yardım alarak, %35.3'ü (18) aileden yardım ve burs alarak maddi gelirini sağlamaktadır.

Tablo 2: Öğrencilerin Ailesel Özelliklerinin Dağılımı

Ailesel Özellikler	I. Grup		II. Grup		III. Grup		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Aile Tipi								
Çekirdek aile	14	87.5	25	92.6	5	62.5	44	86.3
Geniş aile	2	12.5	1	3.7	2	25.0	5	9.8
Pargalanmış aile	-	-	1	3.7	1	12.5	2	3.9
Anne Eğitimi								
Okur – yazar değil	2	12.5	2	7.4	-	-	4	8.0
Okur – yazar ve ilkököl mezunu	8	50.0	16	59.3	7	100	31	62.0
Ortaokul ve lise mezunu	4	25.0	8	27.6	-	-	12	24.0
Yükseköğül mezunu	2	12.5	1	3.7	-	-	3	6.0
Anne Mesleği								
Ev hanımı	13	81.4	23	88.5	6	85.7	42	85.7
İşçi	1	6.2	2	7.7	1	14.3	4	8.2
Serbest meslek	1	6.2	-	-	-	-	1	2.0
Emekli	1	6.2	1	3.8	-	-	2	4.1
Baba Eğitimi								
Okur – yazar ve ilkököl mezunu	5	31.3	12	44.5	5	71.4	22	44.0
Ortaokul ve lise mezunu	10	62.5	9	33.3	2	28.6	21	42.0
Yükseköğül mezunu	1	6.2	6	22.2	-	-	7	14.0
Baba Mesleği								
İşçi	2	13.3	7	26.9	2	28.6	11	22.9
Memur	1	6.7	5	19.2	-	-	6	12.5
Esnaf	1	6.7	1	3.8	1	14.3	3	6.3
Serbest meslek	4	26.6	8	30.8	1	14.3	13	27.1
Emekli	7	46.7	5	19.2	3	42.8	15	31.2

Öğrencilerin %86.3'ü (44) çekirdek aileye sahiptir. Annelerinin %60.8'i (31) ilkököl mezunu, %82.4'ü (42) ev hanımı, babalarının %43.1'i (22) ilkököl mezunu. %29.4'ü (15) emekli, %25.5'i (13) serbest meslek sahibi, %21.6'sı (11) işçidir.

Her bir gruptaki öğrencilerin bireysel ve ailesel özellikleri benzerlik göstermektedir.

Öğrencilerin %31.3'ü (16) kendisini çekingen, %41.2'si (21) girişken, %27.5'i (14) duruma göre değişir diye değerlendirirken, RAE'ye göre %35.3'ü (18), çekingen %64.7'si (33) girişken bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: Öğrencilerin Davranış Biçimlerinin Kendilerine ve RAE'ye Göre Dağılımı

Davranış Biçimleri (Kendisine Göre)	I. Grup		II. Grup		III. Grup		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Çekingen	3	18.8	9	33.3	4	50.0	16	31.3
Girişken	9	56.2	9	33.3	3	37.5	21	41.2
Duruma göre değişken	4	25.0	9	33.3	1	12.5	14	27.5
(RAE'ye Göre)								
Çekingen	4	25.0	9	33.3	5	62.5	18	35.3
Girişken	12	75.0	18	66.7	3	37.5	33	64.7

Eğitim öncesinde I. gruptaki öğrencilerin %18.8'i (3), II. gruptaki öğrencilerin %33.3'ü (9) kendini çekingen olarak değerlendirirken, III. grupta bu oranın %50 olması o dönemde başvuruların fazla olması nedeniyle RAE'ye göre puanı düşük olan öğrencilerin derse seçilmesinden kaynaklanmaktadır. Öğrenciler RAE'ye göre değerlendirildiğinde; I. gruptakilerin %25'inin (4), II. gruptakilerin %33.3'ünün (9) ve III. gruptakilerin %62.5'inin (18) çekingen olduğu görülmekte ve öğrencilerin çoğunluğunun davranış biçimlerinin farkında olduklarını göstermektedir.

Tablo 4: Öğrencilerin Eğitim Öncesi ve Sonrası RAE Değerlendirmeleri

RAE DEĞERLENDİRMESİ	n	EĞİTİM ÖNCESİ		EĞİTİM SONRASI		“t” “z”	“p”
		\bar{X}	SD	\bar{X}	SD		
I. Grup	16	23.31	19.92	35.25	17.45	z: 2.79	<0.01
II. Grup	27	20.55	20.80	31.00	21.93	t: 2.96	<0.01
III. Grup	8	4.62	23.18	26.87	23.94	z: 2.24	<0.02

Tablo 4'de görüldüğü gibi her üç grupta da eğitim öncesi ve sonrası RAE puan ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamlı bulunmuş ve beklenen doğrultudaki bu sonuç, girişkenlikle ilgili kuramsal ve ampirik bulgular ile benzerlik göstermiştir (Çulha ve Dereli 1987, Lin ve ark. 2004, McCabe ve Timmins 2003, Slater 1990, Sever ve ark. 1999, Voltan 1981, Yeşilyaprak ve Kısaç 1996).

SONUÇ

Girişkenlik eğitimi dersinin öğrencilerin çekingen, girişken, saldırgan davranışları ayırdetmeleri ve girişken davranış kazanmalarında olumlu yönde etkili olduğu görülmüş olup, öğrencilerin kendi farkındalıklarını geliştirmeye yönelik bu tür uygulamaların sürekliliği önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ayaz Ş (2002). Hemşirelerin benlik saygısı ve atılganlık düzeylerinin belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 24-33.
- Bond M (1988a). Assertiveness training: understanding assertiveness. *Nursing Times*, 11: 61-64.
- Bond M (1988b). When and why non-assertive ?. *Nursing Times*, 10:69-71.
- Buzlu S (1999). Hemşirelerde girişkenlik hakları ve beden dili. *Hemşirelik Bülteni*, 43-44:337-342
- Cüceoğlu D (1992). İnsan ve Davranış. *Remzi Kitabevi*, İstanbul, 308-310.
- Çulha M, Dereli A (1987). Atılganlık eğitimi programı. *Psikoloji Dergisi*, 21:124-127
- Gerry EM (1989). An investigation into the assertive behaviour of trained nurses in general hospital settings. *Journal of Advanced Nursing*, 14:1002-1008 .
- Kaya H, Akçin E (2005). İşbirliğine dayalı öğrenme nedir? Hemşirelik eğitimindeki yeri nedir?. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 54:9-16.
- Kilkus SP (1990). Self-assertion and nurses: A different voice. *Nursing Outlook*, 38:143-146.
- Kilkus SP (1993). Assertiveness among professional nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 18:1324-1330.
- Lin YR, Shiah IS, Chang YC, Lai TJ, Wang KY, Chau KR (2004). Evaluation of an assertiveness training program on nursing and medical students' assertiveness, self-esteem and interpersonal communication satisfaction. *Nurse Education Today*, 24: 656-665.
- McCabe C, Timmins F (2003). Teaching assertiveness to undergraduate nursing students. *Nurse Education in Practice*, 3: 337-356.
- McCartan PJ, Hargie ODW (1990). Assessing assertive behaviour in student nurses: a comparison of assertion measures. *Journal of Advanced Nursing*, 15:1370-1376

- Numerof RE (1980). Assertiveness training. *American Journal of Nursing*, 10:1796-1799.
- Özdağ Ş (1999). Psikodrama gruplarının Hemşirelik Yüksekokulu öğrencilerinin benlik saygısı, atılgan davranış, empatik eğilim ve empatik beceri düzeylerine etkisi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 35-48.
- Slater J (1990). Effecting personal effectiveness: assertiveness training for nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 15:337-356.
- Sever AD, Ulupınar S, Yerlikaya Z (1999). Öğrenci Hemşirelerde Atılganlık Beceri Eğitim Grubunun Değerlendirilmesi. 35. Ulusal Psikiyatri Kongresi. 6-12 Eylül 1999, Trabzon. 325-332.
- Taşocak G (2003). Öğretmeden Öğrenmeye; Felsefi ve Kuramsal Temeller, Stratejiler. I. Uluslararası & V. Ulusal Hemşirelik Eğitimi Kongresi Kitabı, Özlem Grafik Matbaacılık, 19-22 Eylül 2001, İstanbul.
- Timmins F, McCabe C (2005). How assertive are nurses in the workplace? A preliminary pilot study. *Journal of Nursing Management*, 13: 61-67.
- Voltan N (1980). Rathus Atılganlık Envanterinin geçerlik – güvenirlik çalışması. *Psikoloji Dergisi*, 10:23-25.
- Voltan N (1981). Grupla Atılganlık Eğitimi ve Doğurguları. Grup Psikoterapileri Simpozyumu, Ankara, 52-58.
- Yeşilyaprak B, Kısaç İ (1996). Öğretmenlik adaylarına uygulanan atılganlık eğitimi ve sonuçları. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Mesleki Eğitim Dergisi*, 1:12-18